jama tai padaryti ateityje, patikrinant pačią radavietę bei jos aplinką ir įvertinant naujų, dar nežinomų kapaviečių aptikimo šioje vietoje tikimybę.

Karių palaikai kartu su tyrimų metu aptiktomis aprangos ir ekipuotės liekanomis bus pagarbiai perlaidoti Vilniaus Vingio parko arba Kauno Aukštųjų Šančių karių kapinėse.

The search for the remains of WWII German soldiers and Lithuanian partisans

The 2022 archaeological search for the final resting places of WWII German soldiers and Lithuanian partisans at 13 locations in Druskininkai, Kėdainiai, Lazdijai, Prienai, and Varėna Districts (S and central Lithuania) led to the excavation of a total of 85.69 m^2, the exhumation of the remains of 1 Lithuanian partisan (Figs. 1–3) and 14 German soldiers (Figs. 4–5), and the discovery of finds at all of the burial sites. The anthropological investigation identified ballistic lesions or perimortem fractures on the majority of the skeletons. The finds were mostly uniform or equipment elements and remnants as well as other personal items and, beside the German remains, ID tags (Fig. 6). The remains will be respectfully reburied in Vilnius' Vingis Park or Kaunas' Aukštieji Šančiai Military Cemetery.

Diana Oleinik, Dominika Siemińska, Michał Siemiński

1920 m. žuvusių lietuvių ir lenkų karių kapavietė Lazdėnuose

2022 m. buvo tęsiamos Armijos Krajovos ir Pirmojo pasaulinio karo metu žuvusių karių palaikų paieškos Vilniaus krašte, jas inicijuoja IPN. Jų metu atlikti bendros lietuvių ir lenkų karių, žuvusių 1920 m., kapavietės Lazdėnuose (Elektrėnų sav., Vievio sen.) tyrimai ir palaikų iškėlimo darbai.

1920 m. liepą prie Lazdėnų geležinkelio stoties įvyko vienas paskutinių susidūrimų 1919–1920 m. Lenkijos ir Lietuvos konflikto metu (1 pav.). Remiantis 1938 m. archyviniais

1 pav. Situacijos planas – tyrimų vieta ir kiti 1920 m. apylinkės orientyrai. D. Oleinik nuotr.

Fig. 1. Situation plan of the investigation site and other 1920 landmarks in the vicinity.



duomenimis apie žuvusius Lietuvos kariuomenės karius dabar Vilniaus ir Alytaus apskrityje, bendrame kape buvo palaidoti 7 Lietuvos ir 4 nežinomi Lenkijos kariai. Jau po tyrimų archyvuose aptikta, kad liepos 13 d. Vievio apylinkėse žuvo 4 Lenkijos kariuomenės Lydos pėstininkų pulko kariai. 1934 m. Vilniaus krašto kapavičių būklės apraše nurodyta, kad kapas yra blogos būklės ir užima apie 1 m^2 plotą. Greičiausiai tai galėjo būti tik sampilėlis. 1938 m., Lietuvai ir Lenkijai užmezgus diplomatinius santykius, nuspręsta atnaujinti paminklą. Kapavietę sutvarkė Lazdėnų geležinkelio stoties darbuotojai padedami lenkų pasieniečių ir vietos šaulių. Įrengtas betoninis antkapis ir metalinis kryžius bei pasodintos baltos akacijos. Archyvuose aptiktoje kapavietės situacijos schemoje, greičiausiai sudarytoje po to, kai kapas buvo sutvarkytas, nurodyta, kad kapavietė yra 3x3 m ploto. Po Antrojo pasaulinio karo, spėjama, paminklas buvo neprižiūrimas ir ilgainiui kapo vieta užmiršta.

Karių kapavietės paieškas pradėjo Elektrėnų savivaldybė. Dar prieš kelerius metus buvo manoma, kad kapas yra kitoje vietoje, kelių sankryžoje prie Joteliūnų k., apie 1,2 km į PR nuo 2022 m. tyrimų vietos. Vieta prie Joteliūnų kaimo buvo įtraukta į KVR. 2021 m. Elektrėnų savivaldybės administracijos iniciatyva numanomoje pirmoje kapo vietoje prie Joteliūnų atlikti archeologiniai tyrimai ir nustatyta, kad palaidojimų ten nėra. Tęsiant paiešką, Elektrėnų savivaldybė kreipėsi į Lenkijos Respublikos konsulatą ir pradėjo bendradarbiauti su Lenkijos tautinės atminties instituto Paieškų ir identifikavimo biuru. 2022 m. pradžioje atlikta papildoma kartografinių, archyvinių šaltinių ir vietovės analizė. Apie 1,2 km nuo pirmosios numanomos kapo vietos, aukštumoje, prie geležinkelio linijos Vilnius–Kaunas ir tarpukariu buvusio kelio sankryžos, aptiktas senas apardytas betoninis antkapinis paminklas su geležiniu kryžiumi. Remiantis žiniomis tarpukario spaudoje ir archyvinėje medžiagoje, tai turėjo būti ieškomas 1920 m. Lenkijos ir Lietuvos karių kapas, kurio vietoje 1938 m. geležinkelio darbuotojai įrengė betoninį paminklą.

Iki 2022 m. tyrimų kapas buvo sunkiai pasiekiamoje, lankyti ir priežiūrėti nesaugioje vietoje. Kapavietė pateko į geležinkelio apsaugos zoną, kur vykdoma intensyvi geležinkelio ir jo įrenginių eksploatacija bei priežiūra. Visa kita veikla, be Lietuvos geležinkelių žinios, yra uždrausta dėl geležinkelio linijos, įvairių komunikacijos įrenginių artumo ir aktyvaus eismo.

2022 m. rugsėjį naujai atrastos kapavietės vietoje buvo atlikti archeologiniai tyrimai ir ekshumavimo darbai. Tyrimų vieta yra aukštumos šlaite, nuolaidėjančiame PR link (1 pav.). Nuo geležinkelio pusės reljefas performuotas anksčiau, nukasant ir padarant statesnį šlaitą, greičiausiai formuojant ar platinant geležinkeliui prižiūrėti skirtą lauko kelią. Prieš darbus paminklo vietoje ir aplinkoje buvo pašalinti krūmokšniai. Prieš pat darbų pradžią AB „Lietuvos geležinkeliai“ specialistai patikrino vietą, kad įsitikintų, ar yra kokių nors požeminių tinklų. Nustačius, kad numatomame tyrimų plote jokie tinklai neina, buvo pradėti darbai.

Pirmiausia visiškai atidengtas ir atvalytas betoninis antkapis – pailgos trapecijos formos rėmas, trumpais galais orientuotas ŠV–PR kryptimi, apie 3x1,3 m dydžio. Ant jo aptikti užrašai, patvirtinantys 1938 m. spaudos žinutę apie paminklo įrengimo laiką: *XI* ir skaičius *38* (t. y. 1938 m. spalis ar lapkritis). Galvūgalio pusėje iš išorinio šono užrašyta: Ś P (lenk. Świętej Pamięci (liet. Amžino atilsio)). Čia taip pat buvo metalinio kryžiaus tvirtinimo vieta su nulaužto kryžiaus fragmentu ir dvi skylutės šonuose, skirtos galbūt kitiems elementams tvirtinti.





2 pav. Atidengtos kapavietės vaizdas iš PV. T. Trzaskos nuotr.

Fig. 2. View of the exposed burial site, as seen from the SW.

3 pav. Karių kapas iš viršaus. M. Siemińskio nuotr.

Fig. 3. An overhead view of the soldiers' grave.

Atvalius antkapį, jo vietoje ir kairėje antkapio pusėje atidengtas 2,8x2 m dydžio plotas, norint patikrinti, ar po paminklu tikrai yra kapo duobės perkasimas. Po 30–40 cm storio XX a. humusingu piltiniu gruntu su gausiomis šaknimis fiksuotas 10–20 cm storio ankstesnis dirvožemio sluoksnis. Jis apie 60 cm gylyje pereina į įžemį, gelsvą smėlį, vietomis į rusvą smulkų žvyrą. 1938 m. paminklas pastatytas ant buvu-



4 pav. Apatinių drabužių sagos, individas 2. D. Oleinik nuotr.

Fig. 4. Innerwear buttons, Individual 2.



5 pav. Medinė ir plastikinė sagos, individas 3. D. Oleinik nuotr.

Fig. 5. Wooden and plastic buttons, Individual 3.



6 pav. Karinio švarko audinio liekanos su amerikietiška saga, individas 10. D. Oleinik nuotr.

Fig. 6. Fabric remnants and an American button from a military jacket, Individual 10.

sio paviršiaus, neįgilinant jo į įžemio. 50–70 cm gylyje nuo esamo paviršiaus išryškėjo kapo duobės perkasimas. Paminklas buvo pastatytas ant kapo duobės. Duobės ir paminklo kraštinių orientacija buvo tapati. Taigi paminklas buvo įrengtas gan tiksliai virš kapo duobės, iš to galima manyti, kad 1938 m. kapas buvo gerai matomas arba gerai žinota jo vieta, galbūt kažkaip pažymėta.

Nuėmus antkapį, buvo atidengta 22,1 m^2 dydžio perkasa, norint visiškai atidengti kapo duobę ir saugiai atlikti ekshumaciją. Nuėmus viršutinį piltinį gruntą ir dirvožemį, nuo 30–60 cm gylio pasiektas įžemis, gelsvas, kietokas smėlis su giliau esančiais rusvo molio tarpsluoksniais. Įžemyje perkasos centrinėje dalyje atidengta apie 3,4x2,2 m dydžio kapo duobė. 0,5–1,5 m atstumu į ŠV nuo jos įžemyje fiksuotos dar 2 stulpaduobės. Jos 30x25 cm ir 40x30 cm dydžio, iki 58–90 cm gylio nuo esamo paviršiaus. Stulpaduobės užpildytos maišytu smėliu, vienoje buvo sutrūnijusios medienos liekanų, kitoje – akmuo. Tai greičiausiai yra buvusio kapo pažymėjimo liekanos.

Kapo duobė ilgesnėmis kraštinėmis orientuota ŠR–PV kryptimi, palei buvusį tarpukario kelią iš pasienio punkto į Joteliūnus (1 pav.). Duobė užpildyta tamsiai geltonu maišytu smėliu su retais medžio anglies fragmentais ir smulkiomis šaknimis. Apie 1,1–1,3 m gylyje aptikti palaikai. Iš viso atidengti 14 asmenų palaikai (2, 3 pav.). Mirusieji palaidoti galvomis į abi duobės ilgesnes kraštines, bet didžioji dalis palaikų – 10 – galvomis į ŠV, reljefo aukštėjimo kryptimi (palaikai 1–9, 13). Mirusieji į duobę suguldyti vienas šalia kito, be tarpų, keliais atvejais vienas ant kito. ŠR (nuo geležinkelio ir dabartinio lauko kelio pusės) duobės pusė buvo pažeista vėlesnių žemės kasimo darbų metu. Jų metu apardyti 2 individų palaikai (palaikai 12, 13) – nukasti palaikų 12 dešinės rankos kaulai ir didžioji dalis 13 skeleto kaulų. Tai parodo, kad palaikų ekshumavimas ir perkėlimo būtinybė iš aktyvios geležinkelio eksploatacijos zonos į ramesnę vietą buvo būtina.

Remiantis antropologine analize, visi palaikai priklauso vyriškosios lyties individams, nuo 15–19 iki 30–39 m. Net 9 skeletuose aptikti priešmirtiniai kaulų lūžiai ir fragmentacijos: 3 – dešiniojo dilbio kaulų fragmentacija; 5 –

šonkaulių lūžiai; 6 – momenkaulių fragmentacija, spindulinis lūžis kaktikaulyje ir juosmens slankstelių lūžiai; 8 – krūtinės ir juosmens slankstelių lūžiai; 9 – krūtinės slankstelių pažeidimai; 10 – kairio dubens lūžiai; 11 – kairiojo šlaunikaulio fragmentacija; 13 – smilkinkaulio lūžis, šonkaulių fragmentacija ir krūtinės slankstelių lūžiai; 14 – kaukolės kaulų ir kairio žastikaulio lūžis. Tokie sužeidimai galbūt liudytų artimą kovos tikimybę ar didesnės smūgio jėgos poveikį kūnui. Antropologinės apžiūros metu ant palaikų 2 ir 8 kaulų pastebėta baltos cheminės medžiagos, galbūt negesintų kalkių, pėdsakų.

Prie palaikų aptikti karinės ekipuotės ir aprangos elementai. Rasta drabužių detalių: viršutinių ir apatinių drabužių sagų (4–8 pav.), kabliukų drabužiams susegti (dažniausiai apykaklei) (7, 9 pav.), dirželių, diržų sagčių, uniformos audinio liekanų, kitų sunkiai identifikuojamų metalinių korodavusių daiktų. Labiausiai charakteringi radiniai yra viršutinės uniformų sagos. Prie 4 palaikų rastos lenkiškos karinės sagos su ereliu (palaikai 9, 10, 12, 13) (8 pav.). Geriau išlikusios priskirtinos 1919 m. pavyzdžiui. Tai atitiktų šaltinių duomenis apie kape palaidotus 4 lenkų karius. Tačiau vien šiais radiniais besąlygiškai remtis nereikėtų, ateityje tapatybę turėtų patvirtinti DNR tyrimai. Prie 5 palaikų rasta amerikietiškų sagų (palaikai 2, 3, 6, 14, 10PL) (6 pav.). Geriau išlikusios priskirtinos JAV kariuomenės 1902 m. pavyzdžiui. Po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės įsigijo amerikietiškos ir angliškos karinės aprangos, užsilikusios Prancūzijos sandėliuose, todėl abi pusės galėjo turėti šios uniformos elementų. Prie palaikų 1 aptikta 1901 m. pavyzdžio Didžiosios Britanijos karinės uniformos metalinė saga su kilpele, su herbu averse. Prie palaikų 12 rasta metalinė kelnių diržo sagtis su užrašais anglų kalba. Prie palaikų



7 pav. Sagos ir drabužių kabliukai, individas 12. D. Oleinik nuotr.

Fig. 7. Buttons and garment hooks, Individual 12.



8 pav. Lenkiškos karinės sagos su ereliu, individas 12. D. Oleinik nuotr.

Fig. 8. Polish army eagle buttons, Individual 12.



9 pav. Kabliukas drabužiui susegti su audinio liekanomis, individas 2. D. Oleinik nuotr.

Fig. 9. A garment hook with fabric remnants, Individual 2.

10 rasta karinės kepurės lankelio fragmentas. Taip pat šis karys vienintelis palaidotas su batais – rastos karinių pusbačių su raišteliais liekanos. Iš ekipuotės aptikta dujokaukės dėžė. Viskas, kas tinkama kovoti ar nešioti, matyt, buvo paimta prieš laidojant.

Asmeninių daiktų buvo nedaug, rasti daugiausia drabužių kišenių vietose: kišeninis peiliukas (palaikai 1), kišeninis laikrodis su grandinėle (palaikai 5), cigarų kandikliai (palaikai 9), mediniai rožančiaus karoliukai (palaikai 9) (10 pav.), pieštukas (palaikai 10), veidrodėlis



10 pav. Mediniai rožančiaus karoliai, individas 9. D. Oleinik nuotr.

Fig. 10. Wooden rosary beads, Individual 9.

(palaikai 14). Prie palaikų 14 rastos monetos iš prasto metalo, stipriai korodavusios. Pagal savo dydį ir medžiagą (geležis (?)) spėjama, kad tai ostmarkių kapeikos, buvusios apyvartoje Lietuvoje 1916–1923 m. Visi radiniai perlaidoti kartu su palaikais.

Atliekant palaikų antropologinę analizę paimti kaulų mėginiai DNR tyrimams, kuriuos planuojama atlikti ateityje norint identifikuoti žuvusius karius. Karių palaikai iškilmingai perlaidoti 2023 m. sausį naujose Kurkliškių kapinėse Vievio seniūnijoje

The 1920 Lithuanian and Polish military cemetery in Lazdėnai

The 2022 investigation and exhumation of Lithuanian and Polish soldiers, killed in 1920, at the joint military cemetery in Lazdėnai (Elektrėnai Municipality, SE Lithuania) (Fig. 1) revealed, at a grave site marked with a concrete headstone erected in 1938, a 3.4x2.2 m grave pit containing the remains of 14 males (Figs. 2, 3) aged from 15–19 to 30–39. Nine skeletons displayed fairly abundant perimortem fractures and fragmentation. Military equipment and clothing elements were discovered near the remains: inner and outer garment buttons (Figs. 4–7), garment hooks (Fig. 9), leather straps, belt buckles, uniform fabric remnants (Fig. 6), military shoes, a cap band, a gasmask case, and other difficult to identify corroded metal items. Polish army eagle buttons were found near 4 remains (9, 10, 12, 13) (Fig. 8), American buttons near another 5 (2, 3, 6, 14, 10PL). At that time, both armies used American uniforms. A few personal items were also discovered: a pocket knife (Remains 1), a pocket watch with a chain (Remains 5), cigar mouthpieces (Remains 9), wooden rosary beads (Remains 9) (Fig. 10), a pencil (Remains 10), and a mirror (Remains 14). Coins, namely Ost kopeks, which circulated in Lithuania during 1916–1923, were found near Remains 14. The remains and finds were reburied in Kurkliškės Cemetery in 2023.

Diana Oleinik, Dominika Siemińska, Michał Siemiński

Armijos Krajovos ir Pirmojo pasaulinio karo metu žuvusių karių palaikų paieška Vilniaus krašte

2022 m. buvo tęsiamos AK ir Pirmojo pasaulinio karo metu žuvusių karių palaikų paieškos Vilniaus krašte, kurias vykdė IPN. Šie darbai kartu su Lietuvos archeologais vykdomi nuo 2017 m. (*ATL 2017 metais*, 2018, p. 664–671; *ATL 2018 metais,*2019, p. 604–608; *ATL 2019 metais*, 2020, p. 475–470; *ATL 2020 metais,* 2021, p. 640–645*; ATL 2021 metais*, 2022, p. 602, nr. 11, 603, nr. 21, 25).

2022 m. darbai vykdyti tęstiniuose ir naujuose objektuose. Tyrinėta 9 vietose Elektrėnų (Lazdėnai, Vievio sen. (žr. p. 553) – Šalčininkų (Dainava, Dainavos sen.; Pasalis, Butrimonių sen. (žr. p. 78) – Švenčionių (Skaistašilis,